

Le Corbusiers vision om en ny tid materialiserades av atlantångaren, som fick utgöra en symbol för de mål han eftersträvade i sin arkitektur. Fartygshytterna är utrymmessnåla men försedda med alla moderna bekvämligheter. De är standardiserade och ligger i långa rader staplade på varandra i tio våningars höjd. Le Corbusier förespråkade okritiskt höghusstaden som, likt atlantångaren, skulle rymma ett oändligt antal människor på en liten yta. Fördelarna var flera och argumenten ännu fler.

Med löften om sol, ljus och luft, högre standard och större bostadsyta spreds höghusidealet i slutet av 20-talet även till Sverige. Efter visst motstånd och svåra år under kriget var tiden mogen för funktionalistiska projekt i stor skala i mitten av 50-talet, och de första Stockholmsförorterna började anläggas. 1965 beslutade riksdagen att det skulle byggas en miljon bostäder inom loppet av tio år, det s.k. miljonprogrammet, för att få bukt med bostadsbristen. En lång rad förorter växte upp i anslutning till större städer, och resultatet blev det som många kallade betonggetton på grund av den påvra utemiljön och stora likformigheten. Snart uppstod ett mycket segregerat boende på dessa platser i och med att där nästan uteslutande samlades utsatta minoriteter.

Johan Rådberg, docent i stadsbyggnad, beskriver denna utveckling i sin bok *Drömmen om atlantångaren – utopier & myter i 1900-talets stadsbyggande*. Rådberg gör en idéhistorisk genomgång av de bakomliggande orsakerna till bostadsbyggandets utformning under 1900-talet och slår hål på en rad myter som legat till grund för exempelvis miljonprogrammet. Med hjälp av en rad forskningsresultat och sitt eget sunda förnuft dömer han ut de storskaliga höghusområdena i städernas utkanter från 60- och 70-talen som inhumana och oekonomiska. Förf. menar att den största myten är att det moderna stadsbyggandets misslyckande beror på bristande konstnärliga visioner och att arkitekten tvingats underordna sig ekonomiska kalkyler, tekniska lösningar och politiska beslut. Tvärtom uppstod den funktionalistiska stadsbyggnadsdoktrinen ur just konstnärliga visioner, likt Le Corbusiers atlantångare, med sitt ursprung i futurismens maskinestetik.

Trots att Rådberg tydligt tar ställning mot de högexploaterade förortsområdena lyckas han skapa förståelse för den utveckling som skedde och för de tankegångar som florerade. Det han främst kritiserar i sin redogörelse är att man *fortsatte* att bygga dessa omänskliga bostäder även sedan man fått ökad insikt om den vantrivsel och anonymitet de orsakade. Till skillnad

från flera andra författare och kritiker är Johan Rådberg inte enbart ute efter att sänka atlantångaren och med denna den funktionalistiska stadsbyggnadsdoktrinen, utan han vill även bidra med en ny vision. Han avslutar sin bok enligt följande: ”*The global village* – den globala byn – är en passande ledbild för framtidens stadsbyggande. Den antyder att stadsbyggandets mål är en småskalig stadsmiljö, med historiska rötter, trygghet, trivsamt och skönhet; samtidigt som den antyder att småstäder och förstäder kan kopplas samman till stora regionala eller globala nätverk.”

Drömmen om atlantångaren är en tankeväckande och lärorik bok som vill skapa debatt och få oss att ifrågasätta vårt framtida boende. Bokens behändiga format och okonstlade språk gör den lättillgänglig för det stora flertalet. Den tilltalande formgivningen med väl valda illustrationer förstärker det positiva intrycket.

Anna Ingemark, Malmö

Magnus Bergquist & Carina Kullgren: *Två sekelslut: 1897 och 1997*. Utbildningsförlaget Brevskolan, Stockholm 1997. 255 s., ill. ISBN 91-574-4939-2.

I *Två sekelslut: 1887 och 1997* vill folklivsforskarna Magnus Bergqvist och Carina Kullgren ge ett övergripande perspektiv på Sverige under 1900-talet. I sedvanlig etnologisk anda är det inte den ”stora historien” som lyfts fram utan i fokus står vardagslivet som döljer sig bakom årtal, kända personligheter och dramatiska politiska händelser. Det är också framförallt en berättelse om det ”lilla livet” som befolkas av det stora flertalet: bönderna, arbetarna och medelklassen.

Boken är en del av Forskningsrådsnämndens (FRN) satsning på att stödja forskningsinformation och populärvetenskap. Författarna har försökt att på ett lättfattligt sätt förmedla akademiska kunskaper utan att förden skull bli allt för ytliga och det har de lyckats väl med. Den ytlighet som projektet ändå lider av kommer inte av lättfattligheten utan av själva greppet. ”Vi har inga ambitioner att systematiskt gå igenom alla betydande förändringsprocesser som varit viktiga under 1900-talet”, säger författarna, men får ändå med det mesta.

Det stora omfånget omöjliggör att skeendenas mångtydighet kommer fram och det blir därför en färdig och sluten berättelse. Det är den berättelse som jag med hjälp av Foucault, Giddens och Z. Bauman berättar för mig själv om mig själv, och det slår mig att det här är

verkliga vår tids paradig. Författarna ger på ett trevlig och lättfattligt sätt en övergripande bild av den svenska utvecklingen från det att vi lämnar det förmoderna bakom oss, över det moderna, till det sen- eller postmoderna. De väcker lusten att läsa mer och uppfyller så ett av bokens viktigaste mål. För att hjälpa läsaren vidare finns det i slutet en kommenterande litteraturförteckning som på ett utmärkt sätt ger en översikt om böcker för fortsatt läsning.

Författarna inleder med att beskriva två evenemang som får utgöra fixpunkter i spänningsfältet för deras exposé. Sekelslut är dörröppningar i vilka vi blickar både framåt och bakåt i tiden. I den utställda världen håller vi tydligt fram våra visioner. På Stockholmsutställningen 1897 framhålls visionen om en mekanisk värld. På en datormässa i Göteborg 1997 är det en digital framtid som beundras. Det är framtidsvisioner som till innehållet skiljer sig men som till formen är ganska lika. Framtidsvisionerna ramas in av både löften och hot och kontrasteras i en utvecklingsoptimistisk anda mot ett mer primitivt förflutet som på samma gång är något som exotiseras och framställs som genuint och gediget i kontrast till det oäkta mekaniska eller digitala. En avgörande skillnad mellan de båda tillställningarna är att den nya tekniken inte har nationen i centrum och att de nationella symbolerna som 1897 var alltings färgbad, lyser med sin frånvaro. Farkosten vi färdas i är inte längre moder Svea. Bokens spänningsfält utgörs på så sätt också av resan från nationalstaten som utopi till det mångkulturella Sverige. En annan viktig skillnad som kommer fram i relationen till tekniken är att den samtida människan inte längre har samma förtröstan på att vetenskapen ska lösa våra existentiella problem, som var utmärkande för sekelskiftets pionjärer. Vi får här bilden av en förmodern oro och underkastelse, till en modern triumferande förtröstan, till en senmodern förvirring och brist på riktning.

Genom att lyfta fram människor inom denna tidsram och kontrastera dem med varandra vill författarna få läsaren att se sig själv i ett historiskt sammanhang. Det är berättelsen om hur vi, den stora majoriteten, i det förmoderna Sverige har brukat jorden och levt vad som kan beskrivas som ett organiskt liv, där man försökte anpassa sig efter naturens förutsättningar och årstidernas rytm. Ett liv där individen får sin identitet utifrån grann- och släktgemenskap i en situation där positionerna var givna och utgången likaså.

Med hjälp av vetenskapliga upptäckter kom så sakta möjligheten att kontrollera och styra livet. Med ökat

befolkningsantal började de sysslösa sätta sig i rörelse efter arbete och backstugusittare, drängar och torpare omvandlades till statare, arbetare eller emigranter. Så småningom blir det i Stockholmsutställningens anda, mekanikens tidevarv, där tåget knyter samman nationen och tidtabellen synkroniserar klockorna. Rörligheten och inflyttningen till städerna skapar umgängesformer med nya förhållningssätt som skiljer sig från det fasta system av relationer som utvecklats över lång tid i bondesamhället. Med nya levnadsmönster som ger upphov till nya normer och värderingar, växer det fram en identifikation där arbetstillhörigheten står i centrum. Den nya arbetarrörelsen med dess krav på förändring och den härav följande konflikten med borgarna, blir kännetecknande för seklets början. Frikyrko- och nykterhetsrörelsen växer också fram under denna tid. Gemensamt för rörelserna var strävan efter kunskap att kontrollera och disciplinera sina tankar och handlingar.

Med ytterligare ökat välstånd kom f.d. arbetare och lägre borgare från tjänstesektorn och den framväxande offentliga sektorn, att bli en ny grupp. Deras erfarenheter passade inte in i de befintliga grupperna och de profilerade sig mot både arbetare och borgare. I deras samhälleliga vision ingick det att lägga gamla klassmotsättningar bakom sig. Förankrade i folkrörelsernas självbehärskningsideal skulle framtiden byggas på kunskap och upplysning. Även människan skall drillas till att bli en förtjänstfull kugge i det nationella maskineriet och självutnämnda experter för detta ändamål står att finna inom det som kom att kallas medelklassen. Utmärkande för tiden är vetenskapliggörandet av vardagen och hur man med den "sociala ingenjörskonsten" skapar medborgare. Vi är inte längre bundna av arv, tradition och vidskepelse, och individen måste lära sig att identifiera sig som samhällsvarelse, inte som familjevarelse. Livet är en uppgift som individen själv formar och har ansvar för. Det övergripande projektet man lever i, är folkhemmet Sverige.

I samtiden har vi till stor del lämnat denna tid bakom oss. Berättelsen om situationen idag kan sammanfattas av de två bilder som pryder bokens lyckade omslag. Den ena föreställer höbärgning kring sekelskiftet, den andra bilden föreställer en tjänsteman som en solig dag flyttat ut "kontoret" i skärgården. På den gamla svartvita bilden trängs så mycket folk, gamla som unga, att alla inte får plats. De är samlade för att hjälpa varandra med det tunga arbetet och poserar tillfälligt framför kameran. Den moderna färgglada bilden är helt arrangerad. Man ser en ensam ung man sittande på en röd

kontorsstol på en liten klippa. Klippan, som inte är större än att stolen får plats, är, så när som på några små stenar, helt omgiven av vatten. Mannen är iklädd kostym. Kavajen har han hängt på ryggstödet och han har kavlat upp ärmarna på den vita skjortan. I knät har han en bärbar dator, intill örat håller han en mobiltelefon och bakom stolen skymtar man en kikare. Mannen på bilden är med hjälp av tekniken helt friställd från gamla tvingande band, helt beroende av den digitala tekniken. Han sitter mitt i sitt universum och verkställer och han bär ensam skulden till sitt eventuella misslyckande. Han tjänar inget annat projekt än sitt eget liv.

Den avancerade tekniken har gjort massmedia, konsumtion och kommunikation till grundpelare i vår vardag och centrala redskap med hjälp av vilka vi bygger vår identitet. De dagliga kontakterna och mötena med det annorlunda och främmande har hela tiden ökat och i detta har det blivit allt viktigare att markera identitet och tillhörighet med hjälp av tingen. I sin negativa version är det en resa från en tung, tvingande gemenskap till en lätt, meningslös ensamhet.

Två sekelslut: 1887 och 1997 är en bok som jag skulle rekommenderat mig själv, då jag som 20-åring på 80-talet började ställa mig frågor om vem jag var som svensk. Det var ett samhälle där man i varje svensk medelstor stad utifrån Postens läge kunde vara säker på att Systembolaget inte fanns långt därifrån, och att däremellan låg Folkvandvärden. Det var ett tillstånd av totalitär nu; så här hade det alltid varit och skulle alltid förbli. Nu var en ö dit tidsandan kapat förbindelserna, måna om att höja sig över historiens relativiserande kraft. För dagens ungdom, som i och för sig är återinskriven i den historiska förgängligheten, ger säkert *Två sekelslut: 1887 och 1997* ett efterlängtat sammanhang. Boken är, på gott och ont, en berättelse, och som sådan ger den en känsla av mening.

Ingeborg Svensson, Stockholm

Kjell Östberg: *Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet*. Symposium, Stockholm/Stehag, 1997. 252 s. ISBN 91-7139-344-7.

När svenska kvinnor år 1921 för första gången hade möjlighet att delta i ett riksdagsval och själva bli invalda i de politiska församlingarna, kom fem kvinnor in i riksdagen. Under 20- och 30-talen skedde ingen

markant ökning. Valen till de representativa organen i kommunerna, i städerna och i landstingen under samma tid, visar heller inga imponerande siffror vad gäller det kvinnliga inslaget. Kjell Östbergs bok, om orsakerna till det utrymme kvinnor fick sig tilldelat i den svenska demokratin efter den allmänna rösträttens genomförande, är ett viktigt arbete. Hans resultat, från ett genusperspektiv, blir till en berättelse om hur män försvårat för politiskt ambitiösa kvinnor att ge sig in i leken. I bokens första del lägger han grunden till denna skildring om manliga politiska strategier i syfte att utestänga det andra könet. Men historien har också en annan sida, menar förf., och visar i en bred och uppslagsverksliknande studie, i en andra del, att man kan tolka kvinnors mångfaldiga organiserande i egna nätverk, politiska och fackliga sammanslutningar under mellankrigstiden, som ett alternativt svar på de manliga hindren.

Bokens första avdelning sönderfaller i tre uppsatser, var och en med sin intressanta vinkling på mäns kontroll över kvinnors politiska liv. Förf. tar avstamp i hungerdemonstrationer 1917, där kvinnor spontant och i lösligt organiserade grupper deltog i våldsamma upplopp. När familjerna inte längre kunde få födan att räcka till och restriktionerna nådde kvinnornas område, var det dags att agera. Ett könsspecifikt mönster, menar förf., och pekar kanske mera på att detta mönster uppträdde i en könsspecifik situation. Männerna i de organiserade politiska grupperna ville inte ha uppror och utestängde kvinnorna från livsmedelskommittéer osv. Så långt räcker Östbergs resonemang, men även organiserade kvinnor var negativa till upploppen. Risken är att genusklyftan betonas för mycket i analysen och att sprickan här går mer mellan löst organiserade upploppsdeltagare och fast organiserade partianslutna människor.

I nästa text får läsarna insikt i partianknutna kvinnoförbund och deras historiska utveckling. Inom vissa politiska tillhörigheter såg man sig som en hjälptrupp till det manligt dominerade partiet, t.ex. socialdemokraterna, kommunisterna och bondeförbundet. Med strategier som att inte sätta kvinnor på valbar plats på röstsedlar, utan under strecket, att tala om "brödraskapet" inom politiken och därmed osynliggöra kvinnor, att ha med "minst en kvinna", men helst inte fler och göra den enda kvinnan tämligen ensam, kunde inte heller dessa hjälpförbund bryta ner den manliga dominansens strategier för att behålla makten. Högerkvinnor och de frisinnade skapade däremot föreningar som